

PRAVO

Snežana Radovanović*

UDK 321.7

UDK 001.3

UDK 342.7

DOI: 10.5937/MegRev2302071R

Pregledni naučni rad

Primljen 15.01.2023.

Odobren 19.09.2023.

ZNANJE I DEMOKRATIJA – SAVREMENI IZAZOVI¹

Sažetak: *Nauka se danas ne shvata kao puko oruđe već kao kreator sveta, koji je sada, dakle, objekat naučnog istraživanja i stvaralaštva. Međutim, takav položaj nauke nije uvek u konkretnoj društvenoj realnosti moguće obezbediti. Za to je pretpostavka razvijena demokratija kao društveni oblik koji omogućava najviši stepen slobode i jednakosti. Zadatak teorije i nauke jeste da pomogne društvu da, uvažavajući kauzalitet sa društvenom realnošću, iznađe racionalna rešenja za ostvarenje konkretnih društvenih ciljeva, a ne koristeći državnu prinudu. Sloboda naučnog stvaralaštva, međutim, rađa obavezu naučnika da svoja znanja i dostignuća koriste u skladu sa interesima društva i celog čovečanstva. Da bi se ovakav položaj naučnih saznanja obezbedio potrebno je obezbediti materijalne i druge pretpostavke u društvu, to je obaveza celoga društva kao način da se izbegne siromaštvo u globalnoj, tehnološki razvijenoj realnosti, iako bogatstvo jednog društva nije isto što i razvijena demokratija. Razvijena demokratija je ona sa razvijenim demokratskim institucijama, među kojima svakako jedna od najznačajnijih, pored ljudskih sloboda i prava, jeste – pravna država. Formalne teorije o državnoj suverenosti, kao načinu da se postigne stabilna pravna država u kojoj je moguće ostvariti sve društvene vrednosti, a koje su nastale u nemačkoj pravnoj teoriji XIX veka, imale su, istorijski posmatrano, svoje degradacije. One su bile proizvod pokušaja da teorija državne suverenosti zameni teoriju o narodnoj suverenosti, koja po njima nije mogla biti garant stabilne pravne države. Teorije o državnoj suverenosti stoga i same doživljavaju svoju reviziju, jer se stavljaju u kontekst principa ljudskosti i čovečnosti, a da bi se izbegle negativne istorijske posledice i iskustva nacističkih država. U Evropskoj uniji vladajući koncept upravljanja, koji obezbeđuje učešće svih struktura u društvu, i državnih i nedržavnih, u donošenju odluka od interesa za sve, jeste upravljanje na dva koloseka i upravljanje na više koloseka (two level governance, multilevel governance).*

Ključne reči: *znanje, nauka, kauzalitet, demokratija, ljudska prava, državna suverenost, narodna suverenost, upravljanje na dva koloseka, upravljanje na više koloseka*

* Docent, Megatrend univerzitet, Beograd, Srbija; snezana.ra26@gmail.com

¹ Rad je rezultat projekta Pravnog fakulteta: FPMIRS Znanjem do integrisanja u društvene i ekonomske tokove.

1. UVOD

Na današnjem stupnju razvoja globalnog društva nauči se pristupa konceptualno, ona više nije obično sredstvo za istraživanje realnog sveta već postaje sve više «kreator sveta» koji, shodno tome, postaje objekat takvog naučnog istraživanja.² Pretpostavka za takav položaj nauke jeste razvijeno demokratsko društvo. Nauka je delimično obezbedila takav status, ali u kontekstu fundamentalnih ljudskih sloboda i prava. Slobodno naučno stvaralaštvo jeste fundamentalna sloboda, priznata u svim relevantnim međunarodnim dokumentima i u najvišim pravnim aktima pojedinačnih država. Međutim, takav položaj nauke nije uvek u konkretnoj društvenoj realnosti moguće obezbediti. Odgovor za to leži u razvijenoj demokratiji kao društvenom obliku koji omogućava najviši stepen slobode i jednakosti. Međutim, i nauka i demokratija se danas *susreću sa svakodnevnim izazovima u dinamičnoj i kompleksnoj globalnoj realnosti. I nauka i demokratija moraju biti tako organizovane da odgovore na takve izazove jer, u protivnom, i jedna i druga ostaju samo puka proklamacija.*

Ovo je mesto da se još jednom razmotre istorijske i društvene pretpostavke za njihov doprinos ispravnom načinu rešavanja savremenih problema, kao i da se uporede dostignuća razvijenih društava u tom pogledu. Ovde se mora podvući još jedna važna pretpostavka koja je *condicio sine qua non* savremenog progressa: savremena nauka ne sme biti zatvorena u unutrašnje okvire pojedinih društava, *ona pripada svima, celokupnoj globalnoj realnosti*, naučno stvaralaštvo se mora razmenjivati, protok naučnih podataka, istraživanja i stvaralaštva mora biti zadatak svakog naprednog društva, ako ne želi da bude izolovano i da bi moglo da odgovori na sve izazove kompleksne realnosti. Isto je i sa demokratijama i izazovima s tim u vezi, koji mogu biti takvi da, ukoliko se na njih ne odgovori adekvatno, mogu ugroziti civilizacijska dostignuća. I samo znanje danas ima dva koncepta: jedan koncept znanja počiva na podacima i informacijama (data base) i njihovoj svakodnevnoj razmeni (explicit knowledge), a drugi koncept u ovakvu bazu uključuje i iskustva u vezi sa ostvarivanjem konkretnih ciljeva, zadataka, projekata koje postavlja svakodnevno složena društvena realnost, i bez uključivanja iskustva nauka i znanje ostaju nepotpuni, nezaokruženi (tacit knowledge).³ Iz ovakvih konceptata znanja vidi se da je protok informacija, iskustava, dakle, znanja, jednako nauka, tako da društva i demokratije koje to ne mogu da obezbede ostaju na marginama savremenog života i svakodnevno zaostaju, gube trku na tržištu i suočavaju se svakim oblikom siromaštva.

2. NAUKA KAO ODGOVOR NA SAVREMENE IZAZOVE DEMOKRATIJE

Opšte prihvaćeno je tvrđenje da je demokratija vladavina naroda koja počiva na idejama slobode i jednakosti.⁴ Ipak, sloboda i jednakost se mogu se teorijski obrazlagati jedino

² Radovanović Snežana (2018), «Globalisation and challenges of the modern world: Education and knowledge management», 30th International Scientific Conference on Economic and Social Development held at John Naisbitt University on 25-26th May, Belgrade, *Book of proceedings*, Belgrade, 2018, 2.

³ Ibid., 3.

⁴ Marković Božidar (1991), «Načela demokratije», *«Uvod u pravo»*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 107.

socijalnim relativizmom: „tamo gde ima apsolutnih i konačnih istina, tamo nema mesta ni slobodi ni jednakosti.“ Naime, princip socijalnog relativizma svodi se na to da (...) „u nedostatku apsolutnih društvenih vrednosti i saznanja, svakom pojedinačnom mišljenju u društvenoj zajednici treba priznati relativnu istinitost odnosno vrednost.“⁵ S obzirom da se nijedno mišljenje ne može priznati kao apsolutno merodavno, onda sva ona podjednako vrede. Ovakva jednakost nije konsekventno sprovedena ni u starovekovnoj, atinskoj demokratiji, jer je i tada bilo ljudi bez građanskih prava⁶, odnosno, samo slobodni građani su imali učešće u vlasti, dok su stranci, robovi i žene bili isključeni iz političkog života.⁷

Ako su sva mišljenja jednaka, ako ona vrede podjednako, onda nam demokratija ne daje *nikakvu određenu sadržinu*, ne daje nam nikakvo konkretno rešenje, već nam samo ukazuje *na put kojim ćemo doći do rešenja*.⁸ Konkretna sadržina i rešenja mogu se pronaći *pomoću nauke*. Dakle, «prosvećenost masa» je pretpostavka za ispravna rešenja u demokratiji, ni samo referendumsko izjašnjavanje nije garancija za to.⁹ To je pokazala istorija mnogih društava. Samo tamo gde je društvena realnost uvažavala *kauzalitet* između društva i prava kao posledice datog stanja u društvu, *što je zadatak teorije i nauke*, mogla su se iznaći *racionalna rešenja* za tu jedinu *pravu realnost* a to je društvo.¹⁰ Međutim, država raspolaze aparatom prinude i može se, usled toga, dogoditi da je „u opreci sa kauzalnošću“ i da čak ide u raskorak s njom, kao što je to slučaj sa pojavama uzurpacije, zloupotreba, proizvoljnosti i preterivanja u raznim pravcima. Nasuprot tome, „naučno rezonovanje se vlada, međutim, *po zakonu kauzalnosti* i nalaže da prihvatimo ono rešenje koje nam pruža društvena stvarnost.“¹¹ Društvo koje se samo bavi praksom a ne obezbeđuje u svojim rešenjima primenu naučnih istina i zakona nije sposobno da odgovori svim zahtevima kompleksne globalne realnosti koja je rezultat svakodnevnih tehnoloških i drugih promena, i u svojim rešenjima zaostaje u svetској tržišnoj i svakoj drugoj utakmici, tako da se ubrzo suočava sa pretnjama siromaštvom na svim društvenim poljima.

Zbog svog značaja za ostvarivanje najvažnijih društvenih interesa i ciljeva, slobodno naučno stvaralaštvo je *fundamentalna ljudska sloboda* zaštićena najvažnijim međunarodnim dokumentima i najvišim unutrašnjim pravnim aktima demokratskih država. Ova sloboda, međutim, nije apsolutna i tako bi je trebalo shvatiti i tumačiti. Ona istovremeno znači *i prava ali i obaveze*. Naime, naučno stvaranje je direktno povezano sa materijalnim, kulturnim i duhovnim razvitkom čoveka i društva i zato su u savremenim društvima svi naponi usmereni na obezbeđivanje uslova, najpre materijalnih, a potom i obezbeđivanja drugih pretpostavki za slobodu stvaranja. To je, dakle, *obaveza celog društva i svih pojedinaca u njemu*. S druge

⁵ Ibid, 108, 109.

⁶ Ibid.

⁷ Zekavica Radomir, Živković Miroslav (2013), «Uvod u pravo», Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 178.

⁸ Marković B., 111.

⁹ Ibid, 117, 118.

¹⁰ Spasojević Živan (1989), «Nacrtna jedne opšte teorije prava», Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 72.

¹¹ Ibid, 75, 80.

strane, ovakav položaj nauke i sloboda naučnog stvaralaštva rađa *obavezu naučnika* da svoja znanja i dostignuća koriste *u skladu sa interesima društva i celog čovečanstva*.¹²

Među fundamentalnim pravima i slobodama novije generacije navodi se *pravo na slobodnu privredu i privredni rast*¹³ *a ekonomska nauka i njeni zakoni su izuzetno zastupljeni kada se definišu ciljevi društva, među kojima je često i društvo izobilja (state of welfare), i kada se donose odluke za njihovo ostvarenje. Stoga se danas slobodna ekonomija posmatra kao «vrednost po sebi» a pribavljanje dobara jeste vrednosni kriterijum među građanima i istovremeno među korporacijama, a neretko i među državama. Ipak, mora se reći da između bogatstva društva, njegove ekonomske moći, s jedne strane, i slobode i demokratije, s druge strane, ne stoji znak jednakosti. Zato države moraju da budu «servis» građana i da obezbede otvorenu komunikaciju sa građanima da bi znali koje su njihove potrebe, težnje i mišljenja*.¹⁴

Naučno stvaralaštvo u globalnoj realnosti pripada svima, celom čovečanstvu, a da bi se to i realizovalo, neophodna je *razmena* naučnih podataka i naučnog stvaralaštva. Zato savremena društva moraju biti otvorena ka progresu i tako institucionalno organizovana da obezbede nesmetanu razmenu naučnih dostignuća, koja je na današnjem stupnju tehnološkog razvoja veoma olakšana, *ali mora postojati volja vladajućih struktura da se ta razmena omogući*. Danas su uobičajena sredstva te razmene video konferencije, kompjuteri i e-mail komunikacija, telefoni, svaki vid dijaloga između stvaralaca itd.¹⁵ Ukoliko ovakva komunikacija i razmena izostaje, dakle, nije obezbeđena, društvo vrlo lako može „skliznuti“ u totalitarizam, kako upozorava američka pravna teorija, koja kao jednu od najvažnijih karakteristika totalitarnog društva navodi „tehnološki uslovljen, gotovo potpuni monopol kontrole u rukama partije i kadra koji joj je potčinjen, nad svim sredstvima masovnog opštenja...“.¹⁶

3. DEMOKRATIJA, TEHNOKRATIJA, BIROKRATIJA

Složenu globalnu društvenu realnost karakteriše velika dinamika izazvana svakodnevnim pojavom i primenom novih tehnologija, koje zahtevaju *stručnost onih koji njima upravljaju*. Ta pozicija odlučivanja u vezi sa primenom novih tehnologija pripada veoma često tehnokratama, «stručnjacima, tehničarima, inženjerima», ali oni u određenim situacijama nisu u stanju da apstrahuju socijalnu realnost, pa njihovo odlučivanje „liči donekle na fiziku koja bi preneglela zemljinu težu, trenje i slične osnovne zakone“.¹⁷

Složena globalna društvena realnost nameće i potrebu donošenja kvalitetnih propisa i procedura, koji bi omogućili primenu novih tehnologija u društvenom životu ali i obezbedili bolju organizaciju samog društvenog života i ostvarenje sloboda i prava i drugih najvažni-

¹² Dorđević Jovan (1975): *Ustavno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 383.

¹³ Marković Ratko (2009), *Ustavno pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 491.

¹⁴ Radovanović Snežana (2017), «Enterprise in turbulent environment: the legal environment of business», 21th International Scientific Conference on Economic and Social Development held at John Naisbitt University on 18-19 May 2017, Belgrade, *Book of proceedings*, Belgrade, 444.

¹⁵ Radovanović S. (2018), 3.

¹⁶ Zekavica R., Živković M., 203.

¹⁷ Jovanović Dragoljub (2023), «Tehnokratija», Arhiv za pravne i društvene nauke br. 2/2023, Beograd, 139, 144.

jih društvenih vrednosti, kao i efikasno upravljanje resursima. Kao posledica tog zahteva u savremenim društvima dolazi do pojave „gomilanja propisa“¹⁸. Ova pojava u fokus stavlja ekonomske i političke strukture koje su obučene za donošenje takve regulative i koje često koriste svoja stručna i tehnokratska znanja da sprovedu neke svoje interese, koji su često odvojeni od interesa naroda, a neretko su u funkciji delova vladajućih struktura.¹⁹ Ovakvo organizovana birokratija i tehnokratija pretvara stvarnu i razvijenu demokratiju u vladavinu propisa i procedura, *formalnu* demokratiju koja je odvojena od volje naroda.²⁰

Da bi se ove negativne posledice eliminisale jedna demokratska vlast bi trebalo da bude u stalnoj komunikaciji sa javnošću, da osluškuje njene potrebe i interese, i da, kada god je to moguće, organizuje i uvažava narodnu inicijativu²¹ i druge oblike neposrednog izjašnjavanja građana (referendum, plebiscit, narodni veto). Pri tome, valja ponovo napomenuti da „odsustvo siromaštva i relativno visok stepen socijalno-ekonomskog razvoja nekog društva, iako bitan, nije i dovoljan uslov za uspostavljanje i uspešno funkcionisanje društva“, a primer su brojne bogate arapske države.²²

4. DEMOKRATSKE INSTITUCIJE I PRAVNA DRŽAVA

Položaj znanja i nauke vezani su i za obezbeđivanje određenih društvenih uslova, što je zadatak države i demokratskih institucija u njoj. To je nešto na šta su ukazivali brojni autor.²³ Usled globalnih kriza svedoci smo, kao odgovor država na krizu, savremene pojave povratka na snažnu intervenciju države u sve sfere društvenog života. Ovakva intervencija preduzima se pod izgovorom potrebe da se obezbede materijalni resursi i efikasno upravljanje njima. Sa naučnog gledišta, čini se da bi, s tim u vezi, trebalo razmotriti postavke o pravnoj državi kao jednoj od najvažnijih demokratskih institucija, uopšteno govoreći.

Pravna država je, za razliku od drugih demokratskih institucija, „u znatno većoj meri čisto pravni pojam“.²⁴ Pojam pravne države izrodila je nemačka teorija pravnika XIX veka, i taj koncept je u mnogim državama zastupljen i danas. Međutim, savremeni globalni uslovi i nivo dostignute demokratije i ljudskih prava nudi drugačiji kontekst primene dostignuća klasične nemačke teorije o pravnoj državi, i čini se da bi, upravo u ovoj promenjenoj paradigmi, trebalo tražiti odgovore na savremene demokratske izazove, bez obzira koji koncept pravne države je usvojen u konkretnim društvima.

Naime, nemačka teorija XIX veka, u definisanju pojma pravne države pošla je najpre od materijalnih, vrednosnih, kriterijuma, smatrajući da će jasno definisan sistem vrednosti u jednom društvu, a čija je okosnica „ostvarivanje slobode građana“ (Mol), biti dovoljna

¹⁸ Krbek Ivo (1960), «Pravo javne uprave FNRJ», Birozavod, Zagreb, 151.

¹⁹ Radovanović Snežana, (2017), «Rad i stvaralaštvo u XXI vijeku», V Međunarodni skup održan na Evropskom univerzitetu Brčko Distrikt 07.04.2017, *Zbornik radova*, tom II, Brčko, 2017, 183.

²⁰ Zekavica R., Živković M., 185.

²¹ Rusoova ideja o neposrednom angažovanju građana u donošenju zakona, Vidi, Ibid., 180.

²² Ibid., 183.

²³ Vidi Marković B., 118.

²⁴ Zekavica R., Živković M., 298.

odrednica za pravnu državu²⁵ Mnogi su smatrali da se ovakvim, materijalističkim pristupom izjednačavaju vladavina prava (kao pretežno politički koncept) i pravna država. Tako su u koncept pravne države dodavani formalni element, stavljajući akcenat na formalnim odrednicama, kao što je vladavina pozitivnog prava (Štal) ili, još formalniji pristup, po kome je pravna država ona u kojoj zakonodavna vlast ima prevlast nad izvršnom i sudskom, ali uz uspostavljanje sudske kontrole nad radom uprave (Ber). Međutim, formalizacija pojma pravne države nije stala sa ovim teorijama, već je još dublje isticana potreba za *jačanjem formalnih elemenata* i kriterijuma za određivanje pojma pravne države, koja je rezultirala Gnajstovim konceptom *zamene narodnog suvereniteta državnim suverenitetom*, da bi se obezbedilo postojanje pravne države. Opravdanje za odstupanje od vladajuće teorije o narodnom suverenitetu Gnajst je nalazio u, po njemu, činjenici da je narodni suverenitet „dezintegrišući faktor“.²⁶ Ovakav formalni pristup konceptu pravne države vodio je opravdavanju fašističke države u kojoj je vođa (firer) izjednačen sa ustavom. Očigledno je da je ovakav pristup pravnoj državi zahtevao promenjenu paradigmatu, naročito u savremenoj, „tehnološkoj“ realnosti.

Još je B. Marković upozoravao da se neposredna demokratija može «degenerisati» ukoliko narodne mase nisu prosvetene,²⁷ a Ž. Spasojević da odluke i rešenja u demokratiji moraju posedovati jedan važan kvalitet, a to je racionalnost.²⁸ *Dakle, samo neposredno izjašnjavanje nije isto što i dobre odluke i rešenja.* To je prostor u kome nemačka teorija o državnoj suverenosti u pravnoj državi nalazi *opravdanje za promenjenu paradigmatu u shvatanju pravne države.* Zato se i narodna suverenost, onako kako su je shvatali Ruso i Francuska revolucija, po ovim teoretičarima, ne može više shvatati kao skup individua, koje „državu raščlanjuju na atome“, što vodi ka anarhiji, jer narod uvek želi da radi po svojoj volji, kaže J. K. Bluntschli.²⁹ Ipak, on dozvoljava upotrebu narodne suverenosti, ako se ona shvati u organizacionom smislu, ne, dakle, kao skup pojedinaca, već kao *politički organizovan narod*, što je onda državna suverenost, *koja se sada više ne razlikuje mnogo od narodne suverenosti.*³⁰ *Ovaj autor, kao treći oblik suverenosti, pored narodne i državne suverenosti, navodi suverenost monarha, suverena, kao u engleskoj parlamentarnoj monarhiji, i smatra da suverenost države i suverenost vladara (suverena, princa) ne moraju nužno biti kontradiktorni pojmovi. Reč je o odnosu saradnje između suverena i vlade, administracije, tamo gde zakon «zakaže» (kada nešto nije regulisano): vlada i administracija predlažu odgovarajući zakon i tako ceo sistem ostaje operativan.*³¹ *Najzad, ovaj autor zaključuje svoje razmatranje o suverenosti: kakav god koncept suverenosti je zastupljen u državi, da bi ona bila pravna, reč mora biti o suverenosti ljudskosti (human superior) kao najvišoj vlasti ljudskog bića u jednom društvu, konceptu koji je iznedrila doktrina (Austin, jurisprudence).*³² Dakle, autor je odstupio od klasičnog koncepta pravne države u kojoj je osnovna karakteristika državna suverenost, anticipirajući značaj zaštite osnovnih

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid., 299, 300.

²⁷ Marković B., 118.

²⁸ Spasojević Ž., 72.

²⁹ Bluntschli, Kasper Johann (2000), *The Theory of the State*, Ontario, Kanada, 391,392.<https://core.ac.uk/downloads/pdf/7049076.pdf>

³⁰ Ibid., 393.

³¹ Ibid., 394.

³² Ibid., 395.

ljudskih vrednosti, bez obzira koji koncept suverenosti je usvojen u pravnoj državi, a koja zaštita će u XX veku biti ostvarena kroz fundamentalna ljudska prava i slobode.

Ovakvi izazovi u pogledu koncepta pravne države u *Evropskoj uniji* (EU) su prevaziđeni konceptom *upravljanja na dva koloseka ili upravljanja na više koloseka* (*two level governance, multilevel governance*), koji se u EU primenjuju kao garant integracija i način da se celo društvo uključi u proces odlučivanja o najvažnijim pitanjima društvenog života, a koji uključuje državne strukture ali i sve demokratske institucije i sam narod tj. građane u proces odlučivanja o najvažnijim pitanjima za njihove interese. Naime, „evropska građevina“ je zasnovana na balansu između centra i periferije. U odnosu centralnih i perifernih odnosa uspostavljaju se dve vrste hijerarhije: vertikalna i „horizontalna“. Tako, organi uprave i drugi državni organi i organi sa javnim ovlašćenjima, mogu donositi obavezujuća rešenja i zaključke, po vertikalnoj hijerarhiji, ali, među pojedinačnim odlukama, mogu biti zastupljene i *instrukcije*, «koje su imanentne «horizontalno» povezanim organima uprave», dakle, tamo gde je isključena hijerarhijska podređenost, koja je pravilo kod vertikalno povezanih organa uprave. Horizontalno povezani organi svoje probleme rešavaju samostalno, i to je redovna situacija, *ali viši organi mogu nižim organima u okviru iste jedinice lokalne samouprave davati instrukcije*.³³ *Koncept upravljanja na dva koloseka (two level governance) kao odnos centra i periferije, pretežno hijerarhijski organizovan, dopunjava se, dakle, odnosom između regiona, jedinica lokalne samouprave, ali i mnoštvom drugih učesnika koji deluju na različitim institucionalnim nivoima, koji se ne karakterišu primarno «naredbom i kontrolom, već, horizontalnim odnosom, koji karakterišu pre zajednička stremljenja, međuzavisnost i saradnja (multilevel governance)*. Koncept na više koloseka (multilevel governance) je noviji koncept razvijen u EU od 1980-ih godina. *Za neka važna pitanja moguća je kombinacija oba koncepta upravljanja*.³⁴

5. ZAKLJUČAK

Razvijena demokratija, kao društveni oblik koji omogućava najviši stepen slobode i jednakosti, jeste pretpostavka razvoja naučnog stvaralaštva i upotrebe znanja u rešavanju društvenih problema u savremenoj, tehnološki razvijenoj, globalnoj realnosti. Zadatak teorije i nauke jeste da pomogne društvu da, uvažavajući kauzalitet sa društvenom realnošću, iznađe *racionalna rešenja* za ostvarenje konkretnih društvenih ciljeva, a ne koristeći državnu prisudu. To je i način da se izbegne siromaštvo u društvu, ali i da se odgovori na sve izazove i probleme sa kojima se suočava demokratski razvoj danas. Ti izazovi jesu proizvod kriza koje pogađaju globalno društvo i pojedine države, usled kojih se otežano obezbeđuju materijalne pretpostavke za slobodan naučni razvoj, koji pretpostavlja i zaštitu fundamentalnih ljudskih prava (koja u kriznim vremenima bivaju ugrožena), ali i slobodnu razmenu naučnih dostignuća, koja danas pripadaju svima. Ova razmena takođe može biti dovedena u pitanje kao proizvod državne intervencije u sve sfere društvenog života, pod izgovorom odgovora na krizne situacije. Takve intervencije često dovode do birokratizovanja struktura koje odlučuju, posebno kada su u pitanju društveni resursi, kakav nauka svakako jeste. Pronalaženje

³³ Radovanović Snežana (2020), «Donošenje odluka i zahtevi demokratizacije», *Branic* br. 4/2020, Beograd, 52.

³⁴ Ibid, 56.

rešenja u teorijama o državnoj suverenosti koja, po mišljenju nekih, vodi stabilnosti pravne države i demokratije, i koja može zameniti «nestabilnu» narodnu suverenost, je istorijski prevaziđeno kroz iskustva poistovećivanja vladara (i vladajućih struktura) sa ustavom i demokratijom. Danas se i u ovim društvima, koja zagovaraju državnu suverenost, insistira na *državnoj ulozi najpre u kontekstu čovečnosti i humanosti i poštovanju ljudskih sloboda i prava*. Dakle, odgovor na iznalaženje racionalnih rešenja, posebno u krizama, koje ugrožavaju demokratiju i razvoj tehnološkog napretka i naučnog stvaralaštva, *leži u demokratskim institucijama, među kojima su svakako ljudska prava i pravna država*. Ove institucije su u stanju da regrutuju sve društvene činioce i subjekte, državne i nedržavne, u donošenju odluka koje su u interesu svih, kakve jesu i odluke u vezi sa naučnim razvojem i upotrebom znanja, a to je, u Evropskoj uniji, pokazao koncept upravljanja na dva koloseka i na više koloseka (two level governance, multilevel governance).

LITERATURA

- Bluntschli, Kasper Johann (2000), *The Theory of the State*, Ontario, Kanada. <https://core.ac.uk/downloads/pdf/7049076.pdf>
- Đorđević Jovan (1975): *Ustavno pravo*, Savremena administracija, Beograd.
- Jovanović Dragoljub (2023), «Tehnokratija», *Arhiv za pravne i društvene nauke* br. 2/2023, Beograd.
- Krbek Ivo (1960), «*Pravo javne uprave FNRJ*», Birozavod, Zagreb.
- Marković Božidar (1991), «Načela demokratije», «*Uvod u pravo*», Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Marković Ratko (2009), *Ustavno pravo*, Službeni glasnik, Beograd.
- Radovanović Snežana (2017), «Enterprise in turbulent environment: the legal environment of business», 21th International Scientific Conference on Economic and Social Development held at John Naisbitt University on 18-19 May 2017, Belgrade, *Book of proceedings*, Belgrade.
- Radovanović Snežana, (2017), «Rad i stvaralaštvo u XXI vijeku», V Međunarodni skup održan na Evropskom univerzitetu Brčko Distrikt 07.04.2017, *Zbornik radova*, tom II, Brčko, 2017.
- Radovanović Snežana (2018), «Globalisation and challenges of the modern world: Education and knowledge management», 30th International Scientific Conference on Economic and Social Development held at John Naisbitt University on 25-26th May, Belgrade, *Book of proceedings*, Belgrade.
- Radovanović Snežana (2020), «Donošenje odluka i zahtevi demokratizacije», *Branič* br. 4/2020, Beograd.
- Spasojević Živan (1989), «*Nacrt jedne opšte teorije prava*», Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd.
- Zekavica Radomir, Živković Miroslav (2013), «*Uvod u pravo*», Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.

KNOWLEDGE AND DEMOCRACY – MODERN CHALLENGES

Summary: *Science is not tool only, nowadays, but the creator of the world, and the world becomes object of its research and creative work. However, such a position of the science is not easy to afford in concrete social reality. It presumes developed democracy as a social form which affords the highest degree of freedom and equality. The task of the science and theory is to help society to find rational solutions of the concrete social goals, on the causality to social reality basis, without using any force. The freedom of scientific creativity, however, initiates the scientist's obligation of using his knowledge and achievements in accordance to interests of the society and the whole mankind. For such a position of scientific achievements some material and other presumptions are necessary, being the obligation of the whole society, as a way to avoid poverty in the global, technology developed reality, although there is no equality between rich society and developed democracy, necessarily. The developed democracy presumes developed democratic institutions and, among them, as one of the most important, like fundamental rights and freedoms are, legal state institution. In XIX century in german legal theory, the leading ones were theories of state sovereignty as a way to gain stability of legal state in its task to afford the realisation of the most important social values. Such theories had various degradations in history, as a result of their tries to change national sovereignty theory to state sovereignty theory as a leading one, for the reason of national sovereignty instability, as to their opinion. Due to possibility of degradation, theories of state sovereignty face the necessity of their revision, by putting them in the context of humanity and mankind principals, in order to avoid negative consequences in history, like nazysim surely was. In European community the leading concept of governing, which includes all institutions and organs, state ones and civil, as well, in decision making process, referring to the interests of all, is two level governance and multilevel governance.*

Key words: *knowledge, science, causality, democracy, human rights and freedoms, state, sovereignty, national sovereignty, two level governance and multilevel governance.*